

A JEZSUITÁK SZATMÁRON (SZATMÁRBAN)

Bura László

1. A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban)

I.1. A közel négy és fél évszázados múltú szerzetesrendet története során sok elismerés és sok támadás érte. Könyvtári könyvet írtak róla, áttekintésük nyilvánvalóan meghaladja egy folyóiratbeli tanulmány lehetőségeit, de ez nem is szándékunk, ugyanis célunk csupán annak áttekintése, hogyan működött a rend a Kárpát-medence észak-keleti régiójában, közelebbről Szatmárban¹.

(Itteni) működésük számbavételekor és megítélésükor mindenekelőtt tárgyilagosan körvonaloznunk kell a szerzetesrend szellemiségét, jellegét, hiszen másként nem érthetjük meg munkájukat, eredményeiket. Szükséges ez azért is, mert a szerzetesrenddel kapcsolatosan (nyilvánvalóan ellenségei révén) a történelem folyamán sok téves, sőt szándékosan hamisított nézet látott napvilágot s terjedt el a (könnyen befolyásolható) közhiedelemben.

A Jézus Társasága megítélése a mai magyar történetírásban sem egységes, pontosabban változóban van².

A szerzetesrend egykori és jelenbeli tevékenységének megértéséhez, a jezsuiták lelkiületének, szellemiségének megértéséhez feltétlenül foglalkoznunk kell a rendet alapító Inigo Lopez de Loyola (Lojolai Szent Ignác) személyiségével³, amely meghatározóan rányomta a bélyegét a rend szellemiségére, ugyanakkor azt is meg kell vizsgálnunk, hogyan viszonyult a rend a négy és fél évszázados története során is fejlődött emberi gondolkodáshoz, egyben az egyház tanításában is megtapasztalt fejlődéséhez⁴.

Az emberi goldokodás és tevékenység vizsgálatában a jezsuiták is magukénak vallják Szent Tamás módszerét: Minden kérdés alá esik. Vagyis: meg kell vizsgálni a dolgok (eszmék) minden lehetséges oldalát; ez megindítja a gondolkodást (szükség esetén a párbeszédet).

A rend alapítója baszk nemesi család 12. gyermeke, aki középkori szokás szerint nemes lovag mellett nevelkedik; apród, fegyverhordozó; később katona lesz, tiszt. Harminc éves, amikor ágyúgolyó zúzza szét jobb lábát. Hosszan betegeskedik, s mivel nem kerültek kezébe lovagregények, Krisztus életét, szentek legendáit olvassa. Elhatározza: szakít eddigi életével, Krisztus katonája lesz. Manresa egyik barlangjában majdnem egy évig keményen vezekel, buzgón elmélkedik. Megírja híres *Lelkigyakorlatos könyvét*, a keresztyén vallásos irodalom egyik leghatásosabb alkotását. Elzarándokol a Szentföldre, utána közel tíz esztendeig egyetemi tanulmányokat végez, magiszteri fokozatot szerez. Bámulatos akaratereje, önuralma, buzgósága másokra is hat, társakat szerez a lelki élet számára, akikkel szövetséget köt: megfogadják: a szegénység és tisztaság megtartása mellett a lelkek üdvözülése érdekében fognak munkálkodni, s elhatározzák, hogy Jézus Társasága néven egyháziilag elismert szerzetesrenddé alakulnak. (Céljuk: szolgálni embertársaikat, szeretetben, ez által végső soron Istennek, úgy, mint Jézus, latin szó szerkezettel: Jesus isa = jezsuita).

III. Pál pápa 1540-ben „Regimini militantis ecclesiae” (A küzdő egyház vezetése javára) kezdetű bullájával megerősítette az új szerzetesrendet és szabályzatát. (Később ezt még átdolgozták, végleges szövegét az általános rendi gyűlés 1558-ban fogadta el).

Az alapítólevél célkitűzése értelmében Jézus Társasága **tanító és misszionárius** rend. A szerzetesek azt akarták, hogy a kor lelki szükségleteinek megfelelő, mindenütt alkalmazható, magas képzettségű és buzgó erőket képezzenek és bocsássanak a sok

oldalról fenyegetett egyház rendelkezésére.

A rend életképességét elterjedésének mértéke bizonyította, nemcsak Nyugat-Európában honosodott meg, tagjai (már első időszakában) eljutottak Észak- és Dél-Amerikába, Ázsiába, Elő-Indiába, a Távol-Keletre, s Japánba is.

Az egész világon működő rend szervezetét szigorúan monarchikus és centralisztikus rendi alkotmány szabályozta. A társaság egyetemes vezetője, a generális hatalma szinte korlátlan, fölötte csak a rendi nagygyűlésnek van hatalma, melynek illetékessége a rendi törvényhozás, a generális megválasztása, illetőleg a rend legfőbb kérdéseiben való döntés. A Jézus Társasága rendtartományokra oszlik, vezetőit, a tartományfőnököket a generális nevezi ki. A rendtartomány tagjai a tartományfőnöknek tartoznak szigorú engedelmséggel, fegyelmezetten kell teljesíteniük a rájuk osztott küldetést. Az egyes szerzetesek az Egyház érdekében bármikor és bárhová küldhetők.

A Jézus Társasága tagjai *négyfogadalmas szerzetesek*, akik a rendes szerzetesi fogadalmakon kívül, negyedikként *külön engedelmséget fogadnak a pápának*. A rendtagok másik csoportját a segítőtestvérek alkotják, akik egyszerű szerzetesi fogadalommal a házi teendők végzésével mozdítják elő a rend működését.

Az egyház szerzetesrendjei közül a leghosszabb a jezsuita rend tagjainak a kiképzési ideje, ugyanis a rendbe jelentkezők két év újoncidejét (befejezése 30 napos lelkiprágya) követi a bölcseleti és teológiai képzés, közben 2–3 év nevelősködés valamelyik kollégiumban, (ellenőrzik a közösséggel való együttműködési készségüket), s végül a belső elmélyülés éve. Tíz–tizennégy esztendő, míg kész, ítélőképessé válik.

2. Magyarországon 1561-ben jött létre a jezsuita rendház Nagyszombaton; ez azonban megfelelően képzett magyar rendtagok hiányában 1567-ben megszűnt. Magyar rendtagok képzésére XIII. Gergely pápa Rómában 1580-ban megalapította a Collegium Hungaricumot. Egy évvel később Báthory István Erdélyben telepítette le a jezsuitákat. (Ugyancsak ő akarta a kolozsvári kollégiumot egyetemi rangra emelni).

A század végén Magyarországon két rendház is alakult, a nagyszombati pedig 1615-ben másodszor is megnyílt. Ezt Pázmány Péter 1635-ben egyetemmé fejlesztette.

A Társaság feloszlásakor (1773. július 21.) Magyarországon 18 kollégiumban, 20 kisebb rendházban és 11 missziós állomáson mintegy 900 rendtag működött. A Társaságot 1814-ben állították vissza. Magyarország továbbra is az osztrák rendtartományok része a XX. század elejéig, egészen pontosan 1909. szeptember 7-én létrejön az első független magyar rendtartomány.

A rend XVI. századi magyarországi megtelepedése a hitújítás évtizedeiben történik, a századforduló és a XVII. század első évtizedeire pedig a katolikus megújulás jellemző.

A XVI. századról ismeretes, hogy a főurak a hitelesítéssel leplezték vagyonszerző törekvéseiket, s ezek során maguk is személyesen, de embereik révén is gyakran erőszakos módszereket alkalmaztak. A birtokosokkal együtt a birtokon lakók is áttértek az új hitre. A reformáció Szatmárban annyira elterjedt, hogy a XVI. század végén lényegében az egész megye (s a környező vidékek is) az új hitet (eleinte a lutheri, később a kálvini hitvallást) vallotta, a XVII. század első évtizedeiben a vidéken már nem volt (legfeljebb egy-két) katolikus pap, s nagyon csekély a katolikus vallású hívő.

A Pázmány korabeli katolikus megújulás sajátos vonásait a biboros egyénisége jellemezte. Pázmány (ellentétben az ausztriaival) nem engedett teret az erőszaknak. Magyarországon (is) erőszakoskodni egyes rekatolizált főurak kezdtek, majd 1671-től melléjük állt az államhatalom.

3. Szatmár vidéke 1594-ben megszenvetde a tatár sereg átvonulását és rablásait is, majd a kassai főkapitány, Básta, Erdély elleni hadviselésének is (felvonulási) központjává vált.

Nem sokkal azután, hogy Báthory István Erdélyben letelepítette a jezsuitákat

(1781), Szatmáron is megjelennek jezsuita lelkipásztorok, 1583-ból ismeretes P. Antonius Possevinus (nevét onnét ismerjük, hogy közvetítő volt Rudolf király és Báthory István fejedelem között).

A XVII. század első évtizedeiből Marietti Antal (olasz jezsuita) atya neve is ismeretes, aki 1601–1605 között (többnyire a szatmári várban tartózkodva) vezette a szatmári római katolikus hívek lelki ügyeit. A korabeli források említik, hogy 1610-ben egy jezsuita atya (nevét nem tudjuk) Dóczy András szatmári várkapitány házában tartózkodott, onnét gondozta a városban élő katolikus lelkeket. 1617-ben Várady István jezsuita atya pasztorált Szatmáron, de mindössze néhány hétig, mert súlyosan megbetegedett és meghalt⁵. (A történelmi források megemlítik, hogy tisztelettel kísérték a temetőbe a kálvinisták is).

A közeli Nagykároly híveinek gondozására is jezsuita szerzetesek vállalkoztak, Várad eleste után azonban Szatmárra, a vár területére költöztek, ezt biztosabb helynek vélték. 1622-ben azonban Bethlen Gábor fejedelem a várbeli templomot és plébániát átadta a protestánsoknak, így ott működésüket tovább nem folytathatták⁶.

1630-ban viszont II. Ferdinánd telket ajándékoz a jezsuitáknak a vár területén, s ezen építették fel később lakásukat (az ún. régi rendházat, „antiqua residentia”), s 1636-ban visszaállították a várbeli plébániát.

Pázmány Péter 1636. szeptember 14-én írta alá az adománylevelet⁷, amellyel Szatmáron a kollégium felállításának az alapját megvetette. (Évi 2000 Ft-t — akkor nagy pénz — adományozott e célra. A jezsuiták megtelepedése után főurak is adományoztak: III. Ferdinánd⁸ a Zemplén vármegyei Kísfalud községet, Károlyi gróf a várbeli templomot és Berencze községet, I. Lipót 23 telket ajándékoz).

A kollégium (a rend felfogásában) olyan rendház (és iskola), amelyben legalább 20 rendtag működik, és amely felsőbb tanintézettel (teljes gimnáziummal) (is) rendelkezik.

Szatmáron 1639 őszén indul meg a jezsuita iskola, P. Kerzi (Kerczy) László házfőnöksége idején⁹, de csak kisgimnázium, tehát négyosztályos grammatikai iskola volt. Az ilyen „kisgimnázium” alsó osztályaiban a tanulók a latin nyelvet sajátították el (egyre magasabb fokon). A környék nemessége küldte ide a gyermekeit (számosat, de a város protestáns polgárai is¹⁰). A jezsuiták az iskoláikba járók részére, tanulmányaik idejére elhelyezést, eltartást és felügyeletet biztosítottak a gimnázium mellett létesített kollégiumban (bentlakásban)¹¹.

Mint hogy a jezsuita gimnáziumok minden rendtartományban azonos tanrend szerint működtek, azonos tankönyvekből tanítottak (így tanulók bármelyikben azonnal folytathatták tanulmányaikat), tudjuk (helyben megőrzött okiratanyag hiányában is), hogy mit tanítottak a szatmári kisgimnáziumban.

A szatmári gimnáziumban is bizonyosan ragaszkodtak a Ratio Studiorum-ban¹² leírt iskolamodellhez, azaz a mai felfogásban értendő osztályokkal — azonos felkészültségű, többé-kevésbé azonos korú növendék egy esztendeig tartó tanulmánya — dolgoztak, s minden osztályt külön tanár tanított. A szatmári jezsuitákhoz földrajzilag legközelebb a sárospataki rendház volt, s a történeti adatokból úgy tűnik, hogy bizonyos gazdasági-igazgatási kérdésekben (legalábbis időszakosan) ennek alárendeltje volt. (Ismeretes ugyanis, hogy a XVIII. sz. 30-as – 60-as éveiben a szatmári rendház gondnoka a sárospataki rendház egy-egy tagja volt)¹³.

Szatmáron — plébániai iskola hiányában — a jezsuitáknak meg kellett szervezniük az olvasást-írást tanulók (minimisták) és a latin nyelvtant, névszórágózást tanulók (declinisták) osztályát, a gimnáziumra előkészítő elemi osztályokat. Ez az elemi iskola két éves volt, s minthogy az egységes jezsuita iskolahálózat része volt, a rend szabályzata értelmében tananyaga, tanterve, oktatási módszerei nem térhettek el a központilag

kidolgozott szabályzattól.

A gimnázium grammatikai osztályaiba — a szabályzat szellemében — felekezeti különbség nélkül mindenkit felvettek. A szabályzat értelmében minden tanár csak egy osztályt vezethetett, legfeljebb kis létszámú osztályos esetében az első két osztályt taníthatta ugyanaz a tanár. Csakis olyan taníthatott, aki a *magisteri* címet megszerezte. Ehhez viszont el kellett végeznie az akadémiai tagozat hároméves filozófiai stúdiumait.

A jezsuiták nem törekedtek nagy létszámú diákokthon működtetésére, hisz ez megnehezítette volna az egyes diákokkal való foglalkozást. A városban lakó szegény sorú tanulók anyagi támogatására is gondoltak, a bentlakók mellett naponta ingyen kapott ebédet 15 szegény tanuló is. (Juszkulistáknak hívták őket).

A gimnázium alsó tagozatának feladata a latin nyelv ismeretének mennél tökéletesebb elsajátítása, valamint (bizonyos) matematikai ismeretek (és valamelyes görög nyelvi ismeret) szerzése volt. (a tankönyvekre itt nem térünk ki, ezekre vonatkozóan bővebben szólunk a szatmári katolikus gimnáziumról megírt (még kéziratban lévő) iskolatörténeti munkában).

1735-ben a gimnáziumok minden vonatkozásban történő erősítésére az osztrák rendtartomány területén működő gimnáziumok számára új szabályzatot készítettek. Az **Instructio**¹⁴ a magyar pedagógia történetének első tanterve és módszertani utasítása. Megkívánta az esztendő pontos beosztását, körültekintő naptári terv készítését, öt napos munkahetet. A 3+2 napos munkahetet a csütörtök választotta ketté. Négy nap az ismeretek tanítására szolgált, a szombat a heti tananyag ismételtesére. Ennek pedig az ismeretek gyakorlati alkalmazását kellett szolgálnia. A tanterv kész órarendet közölt. (Nyárra külön órarendet!). Új tantárgyat is bevezetett: a történelmet. (A Nagyszombaton nyomtatott 6 kötetes **Rudimenta historica** c. mű alapján tanították, IV. kötetében magyar történelmi anyag elsőként jelent meg). A történelem során valamelyes földrajzi ismeretet is tanítottak. Tananyagát azonban a tanterv nem határozta meg pontosan.

A tanításban a jezsuiták az anyanyelvre is támaszkodtak! **Alvarez Principia** c. művét (a több részes változatát!) használták. A tanításban a latin törzsanyagot anyanyelven is közlő segédkönyveket (is) használtak. (Cikkünkben nem térhetünk ki az oktatás részletkérdéseire).

A szerzetes tanárok szigorú fegyelmet követeltek meg diákjaiktól, ua. azonban ők maguk barátságos magatartás kialakítására törekedtek. Kemény munkát követeltek, de tervszerűen gondoskodtak diákjaik megfelelő pihenéséről is. Szórakozási alkalmakat (sport, játékok, színi előadások) teremtetek, szerveztek.

A gimnázium saját könyvtára: 69 mű, több példányban, összesen 1182 könyv, a több kötetesek révén 1192 könyv. Többségük latin, de voltak magyar, német, olasz és görög nyelvűek is. A gimnázium könyvtára (és a vonatkozó könyvek példányszáma) tanúsítja, hogy a szatmári kisgimnáziumban a latin tanításakor a tanulók anyanyelvére is támaszkodtak, s anyanyelvi ismereteiket is fejlesztették. Olyan segédkönyveket használtak, amelyek a latin törzsanyagot magyarul is közölték, olyan szólásmagyarázó-értelmező szótárt, amely a szavak magyar jelentését és a jelentés szinonimáit is felsorolta. A gimnázium könyvei közt több szerző¹⁵ magyar nyelvtana is megvolt.

A szatmári jezsuita rendháznak saját könyvtára is volt, a (feloszlátásukkor készült) leltár szerint 854 mű (890 könyv), és 13 munka kéziratban (20 példányban). E könyvtárolomány többsége latin nyelvű volt, tematikájukat tekintve pedig a teológiai, filozófiai munkák mellett földrajzi, természettudományi, történelmi, jogi és retorikai munkák, valamint különféle szótárak voltak. Megállapítható, hogy a jezsuiták törekedtek a korabeli fejlődni kezdő nemzeti irodalmi termékek beszerzésére, s nyilvánvalóan tanulmányozására is. Megszerezték Pray György, Kéry János, Turóczy László, Szegedi György, Illyés József András és Pázmány Péter történelmi munkáit, Bél Mátyás: *Compedium Hungariae*

Geographia című művét, (és) egy névtelen szerző Synopsis Geographica című földrajzi munkáját¹⁶.

A diákság körében végzett lelki nevelő munka része volt a Szűz Mária– tisztelet szorgalmazása, ennek eszköze volt az 1642–ben megalapított vallásos egyesület, a Mária kongregáció. A családok körében végzett munka, a hívek pontos nyilvántartását is igényelte, ezt szolgálta a plébánia anyakönyvének megteremtése és vezetése. Ezt 1665–től vezették, külön a magyar és külön a német hívekét. A jezsuita atyák sokakat megnyertek, visszatérítettek a katolikus hitre, s ez protestánsok méltatlankodását eredményezte, s 1647–től gyakran panaszkodtak rájuk az országgyűléseken.

1654–ben II. Rákóczy György, hogy táborát együtt tarthassa s a szétzülléstől megóvjá, a protestánsok kívánságára kiadja az idegen jezsuiták kivezetetésére vonatkozó, 9 pontból álló rendeletét. Ennek esik áldozatul a szatmári iskola is. A jezsuiták (lelkipásztorok és tanárok) Nagykárolyban, Apátiban és Nagyszőlősen telepednek le, hogy onnét segíthessék a szorongatott katolikusokat. Hat év múlva (1660–ban) sikerült visszatérniük Szatmárra s ismét tanítanak.

A szatmári rendházban sohasem érték el a teljes gimnázium működtetéséhez szükséges létszámot, (nyolcnál többen sohasem voltak, valószínűleg ez is egyik ok volt az iskola kiteljesítése elmaradásának), másrészt a szerzeteseknek missziós feladataik (is) voltak. Minthogy (viszonylag) kevesen voltak, többen többféle feladatot is kaptak, feladataik összefonódtak. A rendházat vezető házfőnök mellett mindig vannak tanárok, hittanárok, iskolai prefektus (felügyelő), vannak hitszónokok, gyóntatók (magyar és német, 1676–1678–ban szláv hitszónok is, P. Globi Tamás), s vannak, akiknek a megbízatása „misszionárius” Nagyszőlősen, Nagykárolyban, Apátiban, missziót alapítottak Nagybányán, Szinerváralján, Giródtótfaluban, Felsőbányán is, s volt a rendház gazdasági ügyeit intéző „oeconomus” is.

A jezsuiták közül került ki a városi parókus is (többször említik)¹⁷.

1683–ban a szatmári rendház fogadja be a Thököly hadai elől menekülni kényszerülő jezsuitákat, Kassáról P. Széchényi Miklóst, Sárospatakról P. Szentgyörgyi Andrást és Kovalóczy Miklóst. (Mindhárman itt is haltak meg)¹⁸.

1742–ben pestis pusztítja Szatmár lakosait, félév alatt 1799 halott. A ragályosbeteg haldoklókat önfeláldozóan ápoló jezsuita szerzetesek mind megkapták a betegséget és sorra meghaltak, utolsóként Bojda András házfőnök.

A Szatmáron megtelepedett jezsuiták egyik első misszióalapítása a nagybányai volt (még 1673 előtt), majd a szinerváraljai, (itt P. Kövér Mihály, a misszió adminisztrátora saját házikójában kápolnát állított fel, s ott misézett), később a giródtótfalui s a felsőbányai (Felsőbányán a plébániát is vezették 1719–től 1773–ig).

A XVII. század hetvenes éveiben a katolikusok és a protestánsok vallási küzdelmébe beavatkozó politikai erő erőszakoskodásai csak a felekezetek közti feszültséget növelték. 1673–ban a szepesi Kincstári Kamara felszólította Nagybánya városát, hogy a Szent Miklós templomot adja vissza a katolikusoknak. A város vonakodott, ezért 1674–ben Spankau német tábornok elfoglalta és bevezette oda P. Berei Jánost plébánosnak. 1677–ben viszont a Wesselényi Pál vezette kurucok elűzték a plébánost, felforgatták az oltárokat s visszaadták a templomot a reformátusoknak. 1687–ben a császári kormány vizsgálóbizottságot küldött ki a templomfoglalás kivizsgálására, a bizottság a templomot visszaitélte a katolikusoknak, átadta a jezsuitáknak. A Szent–István és a Szent Márton templomot is P. Ravasz Ferencre bízta. (Ugyanebben az évben a Szent Miklós templomot a minoritáknak adták át).

A szatmáriak visszaélve a királytól kapott privilégiummal, felszentelt pap helyett prédikátort tartottak, ezért felkéri Tyukodi György jezsuita atyát, vállalja el a szatmári plébánia ellátását, 1674. október 25–én elrendelik ideiglenes plébánosként való

beiktatását¹⁹. (1692-ben az I. Leopold császár által adott diploma a missziót rendházzá (residentia) nyilvánítja, s az oklevél alapján be is iktatják. Matyasovszky László nyitrai püspök adományából felépítik a jezsuiták lakását és az iskolaépületet, amelyben 1696-ban megnyitják a négy osztályos algimnáziumot.

1705-ben a kurucok szécsényi országgyűlésén elhatározták, hogy a Szent István templomot a helvét hitvallásúaknak adják, a jezsuitáktól pedig azt követelték, hogy vagy szakadjanak el az ausztriai tartománytól, vagy távozzanak az országból. El kellett tehát hagyniuk Nagybányát, s csak 1711-ben, a szatmári béke megkötése után térhettek vissza. A szepesi kamara küldöttsége jött velük. A reformátusok tiltakoztak, ellenálltak, de hiába, kényszerítették őket a templom kulcsainak átadására.

1713-ban elkészül a rendház, majd 1718-ban megkezdik a Szent Márton tiszteletére épült templom lebontását, s helyette új építését. Ez, a Szentháromság tiszteletére szentelt, a rendházzal egybekötött templom 1720-ban készült el. A nagybányai plébániát a jezsuiták vezették 1766-ig, amikortól egyházmegyes pap veszi át. Az iskolában azonban tovább tanítanak a jezsuita tanárok a rend feloszlataáig, 1773-ig.

4. 1773-ban különféle nagyhatalmi érdekek és politikai intrikák (a Bourbon-udvarok, a latin államok kormányainak nyomására) keresztűzében XIV. Kelemen föloszlatta a Társaságot (azzal fenyegették, hogy országaikból minden szerzetest kitiiltanak és megszállják az Egyházi Államot). Intézkedését azzal indokolta, hogy az adott helyzetben a rend nem teremtheti azokat a gyümölcsöket, amelyekért alapították, másrészt a rend fennmaradása esetén nehezen volna megőrizhető az egyház békéje.

A rendet 1814-ben VII. Pius állította vissza. (Oroszország és Poroszország felvilágosult uralkodói nem engedték kihirdetni a rendelkezést, nem voltak hajlandók lemondani a jezsuitákról, akiket kiváló tanerőknek tartottak, így aztán a rend e két birodalomban folyamatosan fennmaradt).

Az osztrák rendtartományt feloszlatták, a szerzetesek nagy része egyházmegyes szolgálatot vállalt. A szatmári gimnázium tanárai közül Kozma József és Kelk Antal a városi plébánia káplánaként működtek tovább. A szatmári kisgimnázium vezetését 1773-ban a Pálosrendi szerzetesek vették át. A jezsuita rendház anyagi javait, a fenntartását szolgáló birokokat mind a város határában, mind Óvárban, Lázárban, Homokon, Sáron, Berencén, Udvariban, Szinerváralján, Nagybányán, Musalyban az állam eladta az iskolaalap javára.

II.

Hám János püspököt már rég foglalkoztatta a gondolat, hogy az 1806-ban újraindított katolikus gimnázium konviktusát szerzetesekre kellene bízni, de az 1848-as forradalomig nem volt mód telepítésükre. 1850-ben, miután a kiszemelt lazaristák elhárították a meghívást, Aristakes Azarian caesarei érsek, akinek segítségét kérte, (1851.III.2-án) a jezsuita szerzetesekre hívta fel a figyelmét. Hám Jánost lelkesítette a goldolat, hiszen a célja a másvallásúak és a bűnösök megtérítése volt, s erre a népmisziókat tartó, lelkiigyakorlatokat szervező rend igen alkalmasnak tűnt, másrészt a konviktusban az ifjúság helyes nevelésével kellett foglalkozni, s ez ugyancsak a rend profiljába tartozott. Hám János arra gondolt, hogy a gimnáziumot is átadná a jezsuitáknak, a rendház fenntartására pedig alapítványul Szamosnagygoroszló község birtoklását ajánlotta fel. Azt is szerette volna, ha a szatmári irgalmas nővérek állandó lelkiigazgatója jezsuita szerzetes lenne, mert e feladatra alkalmas világi papot nem igen talált.

A rend vezetői gondolkodtak, hogy fogadják-e el a meghívást, ugyanis kérdéses volt, találhatnak-e a püspök terveinek megfelelő embereket, másrészt a Magyarországon való megtelepedésüket körültekintően kellett megszervezni és biztosítani, nehogy a renddel szemben táplált ellenszenv miatt fölösleges nehézségeket támasszanak. Ezért például a P.

Generális nem ajánlotta, hogy a császártól letelepedési engedélyt kérjenek, ugyanis az 1849-es osztrák alkotmány értelmében a vallásszabadsággal együtt jár az egyháziilag jóváhagyott szervezetek letelepítése.

A helyzet felmérésére két atyát küldtek, P. Weninger Sándort (előljáróul) és P. Polánkay Józsefet. Ők úgy gondolták, hogy a szerzetesrend munkásságát Szatmáron ázzal kellene kezdeni, ami a jezsuiták számára a legkönnyebb: missziós, illetve lelkigyakorlatos házzal, később el lehetne fogadni a kispapok szemináriumát, majd a középiskolás diákok konviktusát.

Megállapították azt is, hogy ha a rendtagok sikerrel akarnak dolgozni, akkor nem elégséges a német nyelv ismerete, Szatmáron föltétlenül szükséges a magyar ismerete is. Kíváncsú volt, hogy magyarul és németül is tudjanak, vagy legalábbis tökéletesen magyarul. Hasznos volna, ha valamelyik szerzetes románul is tudna. Mindenképpen olyan atyákat kell találni, akik jó szónokok, de segítőtestvérekre is szükség lesz. Úgy tapasztalták, hogy itt sok sikamlóssággal fognak találkozni, amelyeknek csak igazi lelki emberek állhatnak ellent, tehát ilyenekre van szükség.

Hám János püspök a jezsuitáknak minden reménytelenség ellenére való megjelenését Isten útmutatásának tekintette: Isten akarja a jezsuiták szatmári letelepítését²⁰. Az atyákat úgy tekintették, mint akik a „Statio Szathmariensis”-t, a „szatmári állomást” alkotják.

Az atyáknak semmi kellemetlensége nem volt a szatmári lakosság részéről, amely pedig többségében kálvinista volt. (az oka persze az is lehetett, hogy a nyilvánosság előtt nem szerepeltek)²¹. P. Polánkay József és P. Zimányi tökéletesen beszélt magyar anyanyelvét. Polánkay a püspöki küsszeminárium igazgatója lett, P. Weninger, aki akkor még nem tudott magyarul, felváltva prédikált a zárdatemplomban, gyóntatta a szerzetesnőket, lelkigyakorlatot adott nekik, tanította a katonatisztek leányait hittanra (ezeket külön intézetben nevelték az apácáknál).

A két pátert elvitték máshová (Baumgartenbe, ill. Nagyszombatra).

A letelepítést végül 1858. június 7-én sikerült aláírni. P. Schwitzer Antal provinciális és Obermayer András káptalani helytartó írta alá a megegyezést. A káptalan átengedte a Jézus Társaságának a konviktusi épületet lakásul a hozzá tartozó kerttel, a goroszlói birtokot, a Templom utcában fekvő három telket, azzal, hogy a két utolsón a rendházat és templomot kell felépíteni. – A JT kötelezi magát a néhai Hám János szatmári püspök alapította középiskolás konviktus elfogadására és vezetésére. Vállalják a zárdatemplomi beszédeket, az apácák rendkívüli gyóntatását és lelkigyakorlatait.

A szatmárnémeti jezsuita rendház első szerzetesközössége a következő atyákból és segítőtestvérekből alakult: P. Polánkay József (lelkigazgató) és Frank János segítőtestvér (szakács), majd szeptember 24-én megérkezett Geiger Alajos házfőnök, Balázs István konviktusi felügyelő, Neuhauser Ferenc testvér (portás, ebédlős), majd a még novícius Bély Ernő (szabónak).

Okt. 1-jén nyílt meg a konviktus, az ünnepélyes beiktatás azonban csak nov. 1-jén történt meg. Ezen a szatmári püspökség titkára, Huszár Sándor erre az alkalomra írt költeményét olvasta fel (Emléklombok Jézustársasága szatmári konviktusának kettős jubileumára)²². 1889 március elején megérkezett a szatmári egyházmegye új püspöke, Hass Mihály, aki a jezsuiták rendjét nem ismerte, másrészt bizonyos mértékig környezete befolyása folytán sok kellemetlenséget és nehézséget okozott nekik. (A bentlakó diákok számának olyan mértékű növelését kívánta, amit sem az épület befogadóképessége, sem az alapítvány teherbírása nem engedett meg, ezen kívül azt óhajtott, hogy elemistákat is vegyenek fel). Azt is kérte, hogy minden vasár- és ünnepnap „rövid”²³ német szentbeszédet mondjanak a zárdatemplomban. További nehézségeket okozott, hogy mitsem törődve a szerzetesi kiváltságokkal, úgy intézkedett felőlük, mintha egyházmegyei papok volnának.

Utastította a jezsuitákat, hogy vállalják el a Kálvária-kápolnát, ezt a provinciális nem vállalta²⁴. Haas püspök látva a hasznát, amit a teológusok a Jézus Társaságiak lelkivezetéséből merítettek, 1861-ben arra gondolt, hogy a papnevelő intézetet a JT-ra bizza. A következő év elején kinevezi (az e célból ide küldött) P. Sagler ferencet spirituálisnak (aki közben házfőnök is lett). Ő végezte a teológusok lelki oktatását, s három-, illetőleg ötnapos lelkigyakorlatokat tartott számukra a nagyobb rendek felvétele előtt. Az egyháztörténelmet a teológián (az Olaszországból menekült) P. Orlando Ferenc adta elő.

A két atya nevelő- és oktató munkája olyan eredményes volt, hogy a püspök elhatározta: egészen a jezsuitákra bizza a papság képzését, 1863-ban sikerült kinevezetnie P. Vervae Gyulát szatmári rektornak²⁵. A jezsuiták a bevált módszerekkel (elmélkedés, zárt lelkigyakorlat, Jézus Szíve tisztelet, májusi ájtatosság) iparkodtak megalapozni és elmélyíteni a rájuk bízott 36 teológus vallásosságát, fokozni képzésüket. A jezsuita atyák a tanult tananyagból tanítványaikkal nyilvános vitákat, továbbképző összejöveteleket („akadémiák”) szerveztek, meglepő közönségsikerrel. A gyakorlati élet felé tájékozódást érzékeltette az intézetben (1864. január 1-jén) felavatott meteorológiai állomás is.

Haas püspöknek és a Jézus Társaságának nagyobb stílusú elgondolása volt a szatmári hittudományi főiskolával. Azt tervezték, hogy más egyházmegyék papnövendékeit is és szerzetesnövendékeket is felvesznek és képeznek. A főiskolán a tanítás egészen a Jézus Társasága előírásai szerint történt, tanári kara a következő volt: P. Vervae Gyula rektor, (a dogmatika tanára), P. Hünner Károly (filozófia, liturgia, egyházi ének és szertartások), P. Orlando Ferenc (morális, katetika, P. Heller János (keleti nyelvek), P. Staffler József (szentírásstudomány, egyházjog és szónoklattan), P. Vierter János (lelki igazgató), P. Leopold Pál (egyháztörténelem), P. Rosty Kálmán (magyar szónoklat; fegyelmi felügyelő), P. Haslinger Alajos (gondnok). (A két utóbbit kivéve mindegyik a filozófia és a teológia doktora.)

A teológia rektora az eljövendő papokat a tanítás gyakorlatába is be kívánta vezetni, ezért úgy intézkedett, hogy a teológusok hetente háromszor hitoktattak az elemi- és az ismétlőiskolában.

1863 szeptemberében a szatmári rendházban 14 jezsuita (9 páter és 5 segítőtestvér) működött.

A hittudományi főiskolán 1865-ben az atyák megalapították a Mária Kongregációt. A kispapokra az újdonság varázsával hatott. Megszűnt köztük a gyűlölködés és ellenségeskedés.

A jezsuita atyák oktatói tevékenységi területe volt a szatmári irgalmas nővérek intézetében (magyarul és németül) végzett hitoktatói munka. Pasztorációs munka volt a katonaságnak tartott nagybőjti szentbeszéd, melyeket P. Staffler a katonaságnak németül tartott a zárdatemplomban, a híveknek pedig a székesegyházban magyarul. Ezt hallgatták a szatmári németek is, szívesebben hallgatták a magyar szót. (A jezsuita atyák feljegyezték, hogy külső lelkipásztori-missziós munkájukat akadályozta, korlátozta az a körülmény, hogy nem beszéltek magyarul). 1866-ban lengyel ezred állomásozott a városban. Az atyák közt nem volt lengyelül beszélő, így a velük való foglalkozást lengyelül tartott nagybőjti beszéd jelentett, amelyeket a rektor kívánságára Kusiacki Szaniszló teológus tartott.

Az 1867-ben beiktatott új püspök, Bíró László, a papnevelő intézet vezetését 1868-ban elvette a Jézus Társaságtól, holott mind a kormányzat, mind a nevelés, mind a tanítás tekintetében teljes mértékben meg volt vele elégedve, de — mint állította — a Jézus Társasága érdeke, hogy szélesebb körű működést fejtsen ki. Cselekedete indítéka tulajdonképpen a világi papság irigységének és neheztelésének következménye volt, amely úgy érezte, hogy meg van fosztva a lehetőségtől, hogy teológiában alaposan kiképezze magát, ezt megsínyli az egyházmegyei papság, hiányoznak a szakképzett emberek.

A Hám János féle konviktust 1858-tól vezették a jezsuiták, kezdetben 25 tanulót helyeztek el és neveltek, 1860-tól 35-öt (elemistát is). A bentlakás szűkössé vált, ezért 1862-ben kibővítették (a következő évektől 63 – 65 tanuló lakta, egy évtized múltán újabb átalakítások révén 80 fiú befogadására tették alkalmassá).

A konviktusba nemcsak tanulni vágyó diákok kerültek, hanem olyanok is, akik nehezen bírták a fegyelmet, a tanulást, esetenként erkölcsileg is veszélyt jelentettek társaikra. A jezsuiták erős kézzel, de mégis atyai megértéssel ránevelték növendékeiket a munkára, az önképzésre. Elismeréssel és jutalmazással ösztönözték a diákokat a jobb munkára, de magukra vállalták a rostálás nem népszerű feladatát is. Sok szülő csodát várt a jezsuitáktól, az a téves elképzelés vezette őket, hogy a tehetségtelenből tehetségest, rakoncátlanból mintagyermeket varázsolhatnak.

Gondot okozott persze az is, hogy a nevelők nem tudtak magyarul, s az is, hogy a konviktusban lakók és a gimnáziumban tanuló városiak nevelésében nem érvényesült egységes eljárás. A konviktusban lakó tanulókat nevelőik (P. Fialla János, P. Bóta Ernő, P. Loboda József) négy szemközti megbeszéléseken igazságosan, megértően, kedvesen irányították, állandó felügyelet alatt tartották, apai szigorral tanulásra szorították. A bentlakásban a diákok a szülők kérésére minden vasárnap az előadás művészetét gyakorolták. Munkájuk eredményességét, hatékonyságát jelezte, hogy eredményeiket látva, megtapasztalva, nem katolikusok is a jezsuiták kezére akarták bízni gyermekeiket. Az atyák arra is törekedtek, hogy minél több szegény fiú tanulását lehetővé tegyék. Ezt szolgálta a 20–30 szegény sorú városi diák (az ún. juszkulisták) konviktusi étkeztetése is. A tanulókkal folytatott megbeszéléseiken a pályaválasztás egyéni gondoljaival, kérdéseivel is foglalkoztak.

Úgy értékelték, hogy a korhangulat a kálvinista városban is immár másként tekint rájuk, ugyanis megyedszázaddal korábban, a városban állomásozó katonaság főparancsnoka kijelentette, hogy ő azért ellensége a jezsuitáknak, mert a modern korban az így szokás. A közvéleményt nemcsak nevelési eredményeik befolyásolták kedvezően, hanem közérdekű, a város javát szolgáló munkájuk is. (Így az egyik atya a város levegőjét megmértelyező, két mocsár lecsapolásához szélmotorhajtotta vízszivattyút szerkesztett.)

A jezsuita atyák a diákok tanulásra készítetésén kívül lelkiileg kiművelt, erkölcsileg helytálló fiatalok nevelésére törekedtek. E célt szolgált a Mária Kongregáció alapítása (1863), amely egyesületnek tevékenysége a Szűzanya bensőséges tiszteletén alapult. (Később, 1866-ban, megalapították az iparosok Mária Kongregációját is, 1913-ban pedig az értelmiségieket. Az iparosoké néhány év múlva feloszlott, az értelmiségieké a világháborút követően sorvadtt el). Alighanem a szatmári konviktus volt az első a múlt századbeli Magyarországon, amelyben a háromnapos zárt diák-lelkigyakorlatot rendezték. (A kezdeményezés állandósult, minden tanévben nagyhétén).

A jezsuita atyák munkakörébe tartozott a környékbeli plébániákon (és Nagykárolyban is), valamint (nagybőjtben, kétszer) a székesegyházban megszervezett missziók és (3–5–8 napos) lelkigyakorlatok tartása (1908–ig 643-at, 1909–1922 között 354-et tartottak).

A szatmári irgalmasnővérek pasztorálása, az intézetükben tanuló lányok és nővérek kórházában lévő betegek lelki gondozása két pátert kötött le, s ez — a jezsuiták létszáma miatt — külső lelkipásztori munkájukat korlátozta. Minthogy Jézus Társasága nem tartotta munkakörébe tartozónak a szerzetesnővérek pasztorálását, ezért ezt a tevékenységét fokozatosan minimálisra csökkentették.

A Jézus Társasága szatmári megtelepedésekor készült székhelyük (házuk) és iskolájuk a mai Kálvária–templom területén állott (ahol valamikor a vár főépületei álltak, középen a mesterséges domb emelkedett, erről nyúlt magasba az őrtorony). A jezsuiták épületében lakott Hám János püspök, amíg székhelyét az új püspöki palotába át nem tette. A régi rendházat a hozzá tartozó nagy kerttel Haas püspök bízta ismét a jezsuitákra, egyben a gyakorlatilag gazdátlan, romlásnak indult kápolnát (és az arra lakó katolikusok

gondozását) is az ott lakó jezsuitákra bízta, hiszen amúgyis templomra volt szükségük. A kert domb irányában levő részén ekkor már állott a tizennégy kereszti stáció, amelyeket Hám János építtetett. A kápolnát azonban egyelőre nem vehették át, mert életveszélyes volta miatt a hatóság becsukatta. Rendbehozatala után (immár) Bíró László püspök áldotta meg (1868 szeptember 15-én) s bízta P. Sagler házfőnökre.

Magyar atya hiányában azonban nem tudták a környék elhanyagolt hívőit ellátni, kevesen és ritkán látogatták a kápolnát, hitélet itt szinte nem is volt.

Az atyák úgy gondolták, hogy a Jézus Szíve tisztelet meghonosítása megélénkítheti a Kálvária-kápolnabeli hitéletet. Megszerezték a római engedélyt s (1868 július első vasárnapján) meghonosították a Jézus Szíve Társulatot. Az atyák buzgalma — az elsöpénteki szentmisék, az elsővasárnap délutáni prédikációk fokozott látogatottsága — folytán a hívek hitélete gyarapodott. Két év múlva Jézus Szíve ünnepén Meszlényi Gyula püspök e templomban ajánlja egyházmegyéjét a Szent Szív oltalmába. A következő évtől kezdődően az ünnepet három napos szentbeszéddel egybekötött ájtatosság előzte meg. 1897-ben pedig a Kálvária-kertben Jézus Szíve-körmenetet rendeztek. 1899-ben az ünnep végén elvégezték a XIII. Leótól előírt felajánlást, 1901-től az ünnep az egyházmegye zárandokhelye.

A Kálvária-kápolna templommá átépítésének gondolata és szándéka — óhajként — már átvétele után ott lappangott az előjárókban. Határozott tervként 1904 körül körvonalazódott. A munkálatok 1907 október 18-án indultak meg, P. Schafer Jakab irányította őket. Lebontották a kápolnát, a nyolc méteres dombot felére lefordították, ezáltal tágasabb teret nyertek a templom számára. A templom a következő évben el is készült. P. Alaker István házfőnök fejezte be. Az új templom megőrizte a kápolna gótikus stílusát, férőhelyeinek száma 1200 lett, Jézus Szívének szentelték. A jezsuiták szatmári letelepedésének ötvenéves jubileumát az új templom felszentelésével (1909 június 6-án) ünnepelték meg²⁶.

1909–10-ben tűnik el a régi püspöki rezidencia, amely 1773-is jezsuita székház volt. Helyére épült az új gimnázium. 1912 december 8-án történt az új konviktus alapkövetétele és a (királyi) katolikus gimnázium ünnepélyes megáldása. A rendházat átcsoportosították, a felszabadult helyiségekből: kápolna, aula, könyvtár lett. (A konviktusi kápolnába került a Kálvária régi oltára). Az új konviktust 1913 december 8-án avatták²⁷.

1914-ben Jézus Társasága jubileumára a rendháznak a Kálvária felé eső részében Boromissza püspök felépítteti az első magyar lelkigyakorlatos házat, a „Manréza” nyolc emeleti szobáját.

1914 június 28-án Szarajevóban eldőrdült a fegyver, Európa a nagy megrázkódtatások útjára lépett.

A pápi szellem élesztésére 1915-ben a jezsuiták megkezdték a havi lelkinapot (rekollekció). Ezen résztvettek a kanonokok és a városi papság a püspökkel együtt. A kezdeményezés a következő évben is folytatódott. A hívek buzgalma azonban az elhúzóó világháborúban lanyhult, belefáradtak, kiábrándulás ülte meg a lelkeket.

A háború idején a konviktusból hadikórház lett, 1918 őszén a harctérről visszatérő katonák foglalták el, majd a székely hadosztály főhadiszállása lett. 1919. április 18-án (nagy pénteken) bevonultak a városba a románok, s az új megyei prefektus az épületet saját céljaira foglalta le. Az új hatalom felszólította a szatmári jezsuitákat, hogy szakadjanak el a magyar rendtartománytól, ezt P. Bóta Ernő házfőnök megtagadta. Azt azonban a béke kedvéért megtette, hogy görög katolikus fiúkat nem vett föl többé a konviktusba. Minthogy a katolikus gimnáziumot a hatóságok megszüntették és helyette román gimnáziumot létesítettek, a konviktus bentlakói is a magyarnak meghagyott református gimnáziumba jártak.

1919 áprilisától az érintkezés a rendház és a felsőbb előjárók közt csaknem

lehetetlenné vált. 1922 végé P. Lassberg mint vizitátor hosszabb időt tudott Szatmáron eltölteni, 1923 végén utóljára járt a rendházban P. Somogyi Jenő provinciális, aki a lehetőségekről tárgyalt a káptalannal.

1924 január 6-án azonban Rómában a Páter Generális megalapította a „Missio Rumenica”-t és 1924 február 25-én kihirdették a dekrétumot. A püspöki — és az Irsik konviktus anyagi bázisait 1927-től egyesítették és ettől kezdve a világi papság vette át a nevelőintézet vezetését.

A Mária-Kongregáció még 1920/21-ben működhetett²⁸, ezt követően a Szatmárnémeti rendházban maradt jezsuita atyák tevékenysége a Kálvária-templom ellátása maradt²⁹.

III. 1940 őszén Szatmár megye újból Magyarország része lett, megnyílt a magyar tannyelvű katolikus gimnázium³⁰, így a jezsuiták előtt megint megnyílt a diákság nevelésével való foglalkozás lehetősége. Már november 3-án újból megalakíthatták a Mária Kongregációt (amely az előző évben már egyáltalán nem működhetett), megindulhatott a világnézeti, missziós és szociális szakosztályok tevékenysége. 1941 áprilisában P. Tornyo Gyula vezetésével kongregációs vezetőképző tanfolyamot tartottak huszti, beregszászi, ungvári és szatmárnémeti kongregációk vezető diákjai számára.

1941 júniusának közepétől a Jézus Társasága ismét átveszi a Püspöki Konviktus vezetését. A munka elindítását, megszervezését P. Kollár Ferencre bizzák, segítői voltak Tamás János és Fenyővári Antal magiszteri minőségben. P. Kollár világos, korszerű és átgondolt elveket dolgozott ki, melyek alapját képezték az otthonban folyó nevelési munkának. Mindenekelőtt a becsületesség megvalósítását hangsúlyozta és gyakoroltatta. Megkívánta a gyermekek nagy tiszteletét, önállóságra és szabadságra való nevelését. Elvállalta a (királyi) katolikus gimnáziumban való hittanárságot, ő lett a Mária Kongregáció vezetője. A Városi Színházban diáknapokat rendezett, a Püspöki Konviktus bentlakóival nyilvános ünnepeket.

A számbelileg is meggyarapodott szatmárnémeti jezsuita közösség szoros baráti kapcsolatot épített ki az egyházmegye (vidéki) világi papságával, a rendház lett a rekollekcióik színhelye. Igen sok keleti szertartású papot is ide vonzott az atyák lelkesége.

P. Kollár kezdeményezésére a konviktus lett a KALOT mozgalom kelet-magyarországi bázisa, itt szervezték meg a KALOT Népfőiskolák rendezvényeit is, a falusi legények számára szervezett lelkigyakorlatokat is. 1943-ban, távozásakor P. Schmid Ferenc házfőnök mellett itt működött immár P. Radányi Rókus, P. Kulcsár Antal, P. Ecker Ferenc, P. Jaskó Balázs, P. Bátay Gyula, P. Simcsák Mihály, (a megisztereket újabban váltották fel, Király István, Szommer György, Tóth Ferenc), s mellettük három kisegítő testvér is működött a rendházban.

Több középiskolában tanítják a hittant, vezetik a diák-kongregációkat.

Új viszonyok közt kell dolgozniuk a szovjet csapatok bevonulása után. A kommunista hatalom árnyékában újra szervezik a férfiak (értelmiségiek és iparosok) kongregációját. A város értelmisége számára (a zárda dísztermében) világnézeti előadássorozatot szerveznek. A diákkongregációk (vidéken) vándorgyűléseket szerveznek. M. Tóth Ferenc kidolgozza a kongregáció kisdíákokkal való foglalkozásának új módját, a 8–10-es csoportokban működő, ún. „kongreganista családok” nem látványos, de eredményes rendszerét.

1948 nyarán az iskolákat államosítják, az egyházat kitiltják az iskolákból. A Püspöki Konviktust vezető P. Radányi Rókusnak magyar állampolgársága miatt távoznia kell, helyette érkezik (az egyetemi lelkészséget abbahagyni kényszerülő) P. Godó Mihály. 1949 júliusában felosztatják a szerzetesrendeket, anyagi javaikat államosítják. A szatmárnémeti rendház tagjai ezután a városban szétszórtságban élnek³¹.

1950 áprilisában Marosvásárhelyen megindították az ún. békepapi mozgalmat,

amelynek (és folytatásaként megszervezett akcióknak) kifejezett szándéka és célja a romániai katolikus egyháznak a pápától független egyházzá való változtatása volt. A jezsuiták negyedik fogadalma éppen az ilyen helyzetekre vonatkozik, az egységes katolikus egyház, a pápához való hűség feltétlen katonái. Erre alapozva kapja a megbízását P. Godó Mihály, aki a mozgalom elleni elméleti és gyakorlati küzdelem egyik fontos kivitelezője lesz. (Eredményes tevékenységét később a román politikai rendőrség 16 évi börtönnel „jutalmazza”).

Ugyanebben az évben a Romániában működő valamennyi (latin és görög szertartású) jezsuitát Szamosújvárra internálják. Működésük gyakorlatilag befejeződött. A Szatmárnémetibe 1960-ban visszakerült (idős korú) P. Horváth Sándor, P. Ecker Jenő és P. Simcsák Mihály működése egyházmegyei papi tevékenység: misézés, gyóntatás³².

Szatmár jelene: az újjáéledés várása.

1991 őszén újból van katolikus gimnáziuma³³, az egyházmegye tulajdonát képező telken épül a Szent Alajos Kollegium (bentlakás a gimnázium — és az 1993-ban létesített (érettségi után végezhető) római katolikus egészségügyi iskola — vidékről származó tanulói számára).

1996 őszén meghalt P. Godó Mihály³⁴, ezen az őszön kezdte meg a jezsuita rendi noviciusi évét gimnáziumunk két, ez évben érettségizett tanulója.

Iezuítii în Satu Mare (Rezumat)

Membrii ordinului monahal al Societății Isus, înființat cu scop educativ și misionar, au apărut pentru prima oară în jurul Sătmăruului la sfârșitul secolului al XVI-lea. În deceniul patru al secolului al XVII-lea au ridicat o biserică pe teritoriul cetății Satu Mare și au condus parohia de aici. Păzmány Péter, arhiepiscop de Strigoni, prin actul fundational din 1636 pune bazele unui institut de învățământ secundar. Acest gimnaziu își va începe activitatea în anul 1639 sub îndrumarea nemijlocită a călugărilor iezuiți.

Procesul de instruire a fost favorizat și eficientizat de existența unei însemnate biblioteci proprii.

Dincolo de activitatea școlară propriu-zisă din Satu Mare, iezuiții s-au remarcat și prin preocupările duhovnicești, didactice și educative desfășurate în diverse localități ale comitatului nostru.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, episcopul catolic din Satu Mare a încredințat ordinului iezuit conducerea așa-numitului convict episcopal (internat) și educația elevilor cazați aici.

Jegyzetek

1. Megtelepedésükkor Szatmár és Némethi a Szamos egyik — később kiszáradt — ága által elválasztott város. 1715-ben egyesültek a mai néven ismert *Szatmárnémeti*-vé. A Szatmár földrajzi név a népnyelvben továbbiakban is használatos, de a szakirodalomban a Szatmárnémeti központi tájegység neve (is).
2. Vö.: Kosáry Domokos: *Egyházaink Magyarországon az újjáépítéstől a polgárosodásig*. In: *História*, V. évf. (1983), 5.5–23.
3. A róla írt életrajzok közül említjük: Jablonkay Gábor: *Loyolai Szent Ignác élete és működése*, I–II, Budapest, 1921.
4. A Jézus Társasága történetére (általában) vonatkozóan Dr. Szántó Konrád: *A katolikus egyház története* I–III, Budapest, Ecclesia, 1987. Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*, II. kiadás, München, 1975. című munkákra alapozunk. A kérdésről még részletesebben tájékoztat: Meszlényi Antal: *A magyar jezsuiták a XVI. században* Bp. 1930–31, Bangha Béla: *A négy százéves Jézus Társaság*, Bp. 1940, Bangha Béla: *A jezsuita rend és ellenségei*, Gyenis András: *A jezsuita rend hazánkban* Budapest–Rákospalota.

- 1941, Nagy Töhötöm: *Jezsuiták és szabadkőművesek*, Wien, 1969, Petruch Antal: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából*. I–II. rész, Korda Kiadó, Kecskemét, 1991, II. kötet, Uop. 1994, Bartoli: *Del Istoria della Compagnia di Gesu*, Torino, 1825, Szeaint–Priest: *Histoire de la chute des Jesuites*, Paris, 1844.
5. Az északkelet–magyarországi katolikus missziókról ld.: Molnár Antal, *Olasz minoriták a XVII. századi Felső–Magyarországon*, in *Aetas* 1992/3 44–77., *Documenta Missionaria* I/1. Edd. J. Sávai– G. Pintér, Szegedini, 1993, valamint az ott említett irodalmat.
6. Szirmay Antal: Szatmár vármegye fekvése, története és polgári esmérete. I–II. Buda, 1800, Vö.: I. 204.
7. Vö.: Pázmány Péter bíbornok...összegyűjtött levelei, 1–2. köt. Kiad, és bev. Hanuy Ferenc, Bp. 1910–1911, 1059. sz. Ehhez csatlakozik az ugyanezen a napon keletkezett oklevele (uo. 1060 sz.), amelyben a szépesi Corpus Christi kápolna jövedelméből évi kétezer forintot a szatmári kollégiumnak ad át.
8. Pázmány alapítólevelét III. Ferdinánd 1639. február 22–én erősítette meg, az ingatlanokat 1647–ben adományozta. Vö.: OL Magyar Kamara levéltára E 152 Acta Jesuitica 73. doboz, 14 fasc., 302 írat.
9. Lukács, Ladislau, *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.* Tom. II (1601–1640). Romae 1982.
10. Szatmár vármegye, Szerk. Borovszky Samu, Bp. (1907), 445,526. (Magyarország vármegyéi és városai) Szatmár–Németi sz. kir. város...i.m.,82.
11. Az iskola céljára alkalmas épületet azonban csak 1643 után kapták meg, tanúsítja ezt az a királyi rendelkezés, amelynek értelmében a még mindig a posta épületében lakó jezsuiták számára iskola céljára is alkalmas épületet kell kijelölni. Vö.: OL E 15269. doboz fasc. 1.f.348.
12. Teljes nevén: Ratio atque institutio Studiorum Societatis Jesu.
13. A következőket ismerjük közülük: 1734: Joannes Reberics, 1753: Adalbertus Török, 1759, 1760: Paulus Bertalanfi, 1760, 1762: Laurentius Petresics. Vö.: *A katolikus iskolaügy Magyarországon*. Fasciculus tertius. Pars. I. Collectae, editae et notis illustrae a Friderico Weiser S.J., 53. 1.
14. Teljes címe: Instructio privata seu typus cursus annui sex humanioribus in usum magistrorum Societatis Jesu. Vö.: Mészáros István: *Az iskolaügy története Magyarországon 966–1777 között*. Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1981: 461.
15. Viszocsányi Ferenc, Pereszléni Pál, Kövesdi Pál.
16. A jezsuita rendház felosztásakor készült könyvtárjegyzéket a budapesti Egyetemi Könyvtár kéziratára őrzi. (Vö.: J 98/12a–c, J 103/1, J 107/2a–b, J 107/5b, J 21/27. sz. jegyzékekkel.) a jezsuita, majd a pálos rend szatmári működésének dokumentumait, felosztási leltárakat ld. még az OL–ben: C 106.6.cs.
17. Sarkadi Nagy Mihály nem ismerte a régi anyakönyveket, így ő csak 1687–től sorolja fel a szatmári várbeli jezsuitákat.
18. Vö.: *Schematismus venerabilis cleri almae diocesis Szathmariensis pro anno Jesu Christi 1893*.
19. Vö.: OL E. 152 70 doboz fasc.3.f.309a–310b.
- 20.Vö.: Petruch Antal S.J.: *Száz év a magyar jezsuiták múltjából. A magyar jezsuiták a közös rendtartományokban*. Korda Kiadó, Kecskemét, 1992.I.:295.
21. L.m. I.296.
22. Nyomtatásban is megjelent: *Emléklombok Jézustársasága kettős jubileumára*. Szatmár, 1889.3–7.1.
23. Ez abban az időben 31–45 perces beszédet jelentett. (Vö.: Patruch, i.m.299.)
24. Az épület olyan rossz állapotban volt, hogy beomlással fenyegetett. Nemsokára a szatmári polgári és katonai népműs is bezáratta.
25. Fizikát és matematikát is tanított.

26. Vö.: Petruch, i.m. 332–333.
27. Petruch, i.m.339.
28. Elnöke: P. Varga István.
29. 1918–1940 ősze között a szatmári rendházban működő jezsuiták közül Szatmárnémetiben haltak meg: Fr. Koromvillás Philippus (1918.XI.14.), P. Demjanovich Basilius (1919.XI.17.), Fr. Joannes de Deo Windisch (1922.III.24.), Fr. Sigismundus Egri (1922.IX.22.), P. Stephanus Hippich (1922.XI.16.), P. Stephanus Varga (1923.VI.2.), Fr. Stephanus Erdélyi (1924.XII.3.), P. Eduardus Raile (1925.IV.6.)
30. Neve: Királyi Katolikus Főgimnázium.
31. Ebben az időszakban halt meg P. Kulcsár Antal (1946. IV.20.) és Fr. Csegedi György (1949.XI.12.)
32. Az internáltságból hazatértek nem élhettek szerzetesi közösségben. Meghaltak Szatmárnémetiben: Fr. Lenner György (1970.I.16.), P. Ecker Jenő (1981.I.31.), P. Simcsák Mihály (1973.IX.28.), P. Horváth Sándor (1975. XII.3.), Fr. Schmiedt István (1985. I.14.)
33. Romániában nincsen felekezeti iskola. A Tanügyi Törvény lehetőséget nyújtott arra, hogy az egyházak (saját személyzetük utánpótlására) az állami oktatási rendszer részét képező középiskola létesítését kérje. A Szatmári Római Katolikus Püspökség kérelmére így indulhatott meg egy osztállyal (kezdeti néven) a Római Katolikus Szemináriumi Líceum, második tanévétől két (vegyes) osztállyal, „Hám János” Római Katolikus Szemináriumi Líceum néven, neve 1996 őszétől „Hám János” Római Katolikus Teológiai Líceum. Az iskola az adott viszonyok között folytatni akarja elődei, a jezsuita kollégium, majd a katolikus gimnázium hagyományait.
34. Szentannán, 1996 szeptember 22–én (Arad megye), szülőfalujában, Kisiratoson temettél el, szeptember 24–én.